

Feasibility of compliance with sentence of the corruption on earth for the producers and suppliers of unauthorized trans products; with an approach to Islamic Jurisprudence

Hossain Sobhani¹

PhD in Criminal law and Criminology from Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabatabai University, Iran, Tehran

Abstract

One of the issues that has great effects in the food production system today and has received the attention of governments in order to achieve food security is the production of transgenic products, and in this regard, in many cases, countries are producing such products; But it should be acknowledged that the production of the mentioned products, when it is done in a non-standard way, causes many harms to the public health of the society, and therefore, in this case, if the mentioned violation of health is widespread and can be called "spreading toxic and microbial and dangerous substances" contained in article 286 of the Islamic Penal Code, it is not unlikely that the producers of the said products will sentence to corruption on earth, and therefore, in this regard, if the producers of the mentioned products produce genetically modified products "on a large scale"; which in practice, based on the genetic research, the production of transgenic food is considered toxic and the result is major damage to the physical integrity of people of the society. Accordingly, the producers of the said products can be considered corrupters on the earth and sentenced to the death penalty.

Keywords: Corruption on earth, production of transgenic products, toxic, dangerous and microbial substances

---

Received: 04/02/2024

Accepted: 04/05/2024;

How To Cite: Hossain Sobhani, (2024). Feasibility of compliance with sentence of the corruption on earth for the producers and suppliers of unauthorized trans products; with an approach to Islamic Jurisprudence, *Criminal law doctrines of Islamic countries*, 1 (2), 26-45.
doi.org/10.22091/DCLIC.2024.10368.1004

Published by: University of Qom

©The Author(s)

Article type: Research

آموزه‌های حقوق کیفری

کشورهای اسلامی

<https://diplic.qom.ac.ir>

امکان‌سنجی انطباق حکم افساد فی الارض بر تولید و عرضه‌کنندگان محصولات تراریخته غیرمجاز؛ با رویکردی به فقه امامیه

حسین سبحانی^۲

دکتر در حقوق کیفری و جرم‌شناسی از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، ایران، تهران

hemmmmat.brahim@gmail.com

چکیده

یکی از مسائلی را که امروزه در نظام تولید محصولات غذایی، تأثیرات بسیاری داشته و در راستای تحقق امنیت غذایی مورد توجه حکومت‌ها قرار گرفته است، باید تولید محصولات تراریخته دانست. در بسیاری از موارد، کشورها اقدام به تولید چنین محصولاتی می‌نمایند؛ اما باید اذعان داشت که تولید محصولات مزبور، زمانی که به‌صورت غیراستاندارد صورت گیرد، صدمات بسیاری را به سلامت عمومی جامعه وارد می‌آورد. در همین راستا، در صورتی که نقض سلامت مزبور به نحو گسترده بوده و بتوان عنوان «بخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک» مندرج در ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی که از رویکرد استقلالی جرم افساد فی الارض از جرم محاربه، موضوع فقه امامیه پیروی کرده است را بر آن صادق دانست، حکم به افساد فی الارض تولیدکنندگان محصولات مزبور بعید نمی‌نماید. مضافاً، در صورتی که تولیدکنندگان محصولات مزبور، «به‌نحو گسترده» محصولات تراریخته را تولید نمایند که در عمل، بر اساس تحقیقات ژنتیکی، تولید مواد غذایی تراریخته سمی محسوب می‌شود که نتیجه آن هم خسارت عمده به تمامیت جسمی افراد جامعه است، بر همین اساس، می‌توان تولیدکنندگان محصولات مزبور را مفسد فی الارض دانسته و به مجازات اعدام محکوم نمود.

کلیدواژه‌ها: افساد فی الارض، تولید محصولات تراریخته، مواد سمی و میکروبی و خطرناک.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۵

استناد: حسین سبحانی، (۱۴۰۳). امکان‌سنجی انطباق حکم افساد فی الارض بر تولید و عرضه‌کنندگان محصولات تراریخته غیرمجاز؛ با رویکردی به فقه امامیه،

آموزه‌های حقوق کیفری کشورهای اسلامی، ۱(۲)، ۲۶-۴۵.

doi.org/10.22091/DCLIC.2024.10368.1004

ناشر: دانشگاه قم © نویسندگان نوع مقاله: پژوهشی

مقدمه

عدالت، نخستین و مهم‌ترین معیار ارزیابی قوانین و سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی دولت‌هاست. هرچند، هر نوع تخطی از قوانین و مقررات، به‌تنهایی موجب مسئولیت نیست؛ اما وجود قانون کیفری برای تمییز هنجارها و ناهنجاری‌ها و تعیین الگوی رفتار قانونی شهروندان برای هر جامعه ضروری است. هرچند، نظام عدالت کیفری، در مصاف با مجرمان عمدی مهم، به اعمال مجازات اصلی بسنده نکرده است. اما در نظام حقوقی ایران، در بسیاری از موارد، ضمانت اجراهای مدنی و اداری کافی نیست. بلکه نیاز به ضمانت اجراهای کیفری نیز است. زیرا در برخی موارد، عمل نامشروع شخص، علاوه بر ایراد خسارت به دیگری به دلیل تعارض با نظم عمومی و ارزش‌های حاکم بر جامعه، عنوان مجرمانه یافته و مرتکب آن سزاوار کیفر شناخته می‌شود.

در دو دهه اخیر، مهندسی ژنتیک با استفاده از علم بیوتکنولوژی نوین باعث تولید محصولات تغییر ژنتیک یافته یا تراریخته ۱ در جهان شده است. این مواد غذایی از دهه ۹۰ میلادی در بازار مصرف وجود داشت، درحالی‌که اغلب مصرف‌کنندگان از وجود آن‌ها بی‌اطلاع بودند. از آنجایی‌که بسیاری از مواد غذایی حاوی ماده اولیه حاصل از سویا یا ذرت هستند احتمال می‌رود، ۶۰ تا ۷۰ درصد این‌گونه مواد غذایی، در بازار حاوی حداقل یک ماده اولیه تراریخته باشند (Byrne, 2009: 371).

طی چند دهه گذشته، ورود محصولات تراریخته به بازار مواد غذایی و دارویی با پرسش‌های زیادی همراه بوده است و آثار سوء آن برای محققان ثابت شده است (Otsuka y, 2003: 249-318). عرضه این محصولات غیراستاندارد و خطرناک، سبب سوء‌عرضه و تولید کالا شده است که این مسئله، از معضلات جهان امروز است. این معضل علاوه بر ناامنی در بازارهای داخلی، صدمات زیادی به مصرف‌کنندگان وارد می‌کند. وضع قوانین کیفری، با پیشگیری از وقوع اقدامات سوء اقتصادی به‌ویژه عرضه و تولید کالا، می‌تواند تا حدودی فضای عرضه و تولید کالا را از دستبرد سوء‌استفاده‌کنندگان در امان نگه دارد (میرمحمدصادقی؛ دانشور ثانی، ۱۳۹۱: ۵۱) و امنیت، آرامش و نظم عمومی حاکم بر نظام اقتصادی و جامعه را حفظ کند.

در نظام حقوقی ایران، قوانین مختلفی از جمله «قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۳۴»، «قانون اصلاح بعضی از مواد قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۳۴ مصوب ۱۳۶۷»، «قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام» «قانونی ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۸» و «قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی مصوب ۱۳۴۷» برای حفظ نظام اقتصادی و نظم عمومی جامعه و با هدف پیشگیری از ارتکاب جرائم سوء عرضه کالا، به رشته تقنین درآمده است.

همان‌طور که بیان شد، مواد تراریخته در تولید انبوه و تأمین مواد غذایی افراد جامعه نقش بسزایی دارند. لذا

غالب افراد جامعه، اکثر نیازهای خوراکی و آشامیدنی خود را در استفاده کردن از مواد مزبور می‌بینند. آنچه مسئله این پژوهش است آن است که بیان دارد با توجه به اینکه هرگونه اقدام برخلاف سلامت عمومی، نوعی تهدید علیه امنیت ملی و آسایش عمومی است و از طرفی جرم افساد فی الارض نیز اهم جرائم علیه امنیت عمومی محسوب می‌شود.

در چه صورتی می‌توان رفتار تولیدکننده و عرضه‌کننده محصولات تراریخته غیراستاندارد را مصداق عنوان مجرمانه موضوع ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ قلمداد کرد. برای پاسخ به این مسئله لازم است که تبیین گردد:

الف. ارکان قانونی حاکم بر جرم افساد فی الارض بر اساس قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ چیست؟

ب. ملاک گستردگی برای تحقق جرم افساد فی الارض چگونه محقق می‌شود؟

ت. چگونه می‌توان ارکان جرم افساد فی الارض بر رفتار تولیدکنندگان محصولات تراریخته غیرمجاز انطباق

داد؟

در این پژوهش روش تحقیق، تحلیلی بوده و در بررسی منابع، از روش کتابخانه‌ای بهره‌مند شده است؛ بنابراین این پژوهش، در ابتدا جرم افساد فی الارض از منظر فقه و حقوق را بیان و سپس تراریخته و آثار آن را تشریح می‌دارد و در گفتار دوم به انطباق و امکان‌سنجی جرم افساد فی الارض بر رفتار تولیدکننده و عرضه‌کنندگان محصولات غیراستاندارد و خطرناک تراریخته می‌پردازد.

۱. افساد فی الارض و محصولات تراریخته

در این گفتار پس از تبیین افساد فی الارض به موضوع شناسی و آثار محصولات تراریخته پرداخته می‌شود:

۱-۱. افساد فی الارض در نگاه فقه و حقوق

دین اسلام بر سلامت جسمانی و بهداشت مواد غذایی تأکید دوچندانی داشته است. همان‌طور که قرآن کریم بیان می‌دارد: (یا ایهاالذین آمنوا کلوا من طیبات ما رزقناکم^۳) و پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «تتظفوا بکل ما استطعتم» (نهج الفصاحه، ح ۱۱۸۲). همچنین امام رضا ﷺ می‌فرماید:

«خداوند تبارک و تعالی، هیچ خوردنی و نوشیدنی را حلال نکرده است مگر آنکه در آن منفعت و صلاحی

بوده و هیچ خوردنی و نوشیدنی را حرام ننموده، مگر آنکه در آن زیان و مرگ و فساد باشد...»

(نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۶: ۳۳۳).

فساد به معنای تباہ شدن، از بین بردن، متلاشی شدن است. برخی افساد را به هم خوردن یا اخراج از امنیت

می‌دانند (فیومی؛ غزالی، رافعی‌قزوینی، ۱۴۱۴، ج ۱: ۴۷۲؛ فخر رازی، ۱۳۷۱، ج ۱۱: ۶۵۴؛ حمیری، ۱۴۲۰: ۵۱۸۳؛ راغب، بی‌تا، ۳۷۶؛ فرهنگ خواه، ۱۳۵۹: ۲۰۵؛ عمید، بی‌تا: ۴۳).

افساد فی الارض با مطلق افساد کردن تفاوت دارد. عبارت فی الارض تبیین‌کننده ظرف افساد است. لذا منظور از افساد فی الارض، افسادی است که زمین را فرامی‌گیرد و دارای وسعت است، به نحوی که زمین که محل سکونت انسان است را به فساد کشد. افساد فی الارض به دو دسته تقسیم می‌شود که عبارت‌اند از:

الف. مواردی که افساد آن، با عقل درک می‌شود مثل آدم کشی؛ تعرض و چپاول مال و ناموس دیگران و... (مدرسی یزدی، ۱۳۸۷: ۳۴)؛

ب. مواردی که شارع آن را افساد دانسته است مانند غنا، استعمال آلات لهو و لعب و... (مدرسی یزدی، همان، ۳۲).

آیه ۳۲ سوره مانده (من اجل ذلك كتبنا على بنی اسرائیل ... لمسرفون)^۴ افساد فی الارض را جرمی مستقل محسوب نموده است. درحالی که اکثر فقهای اسلامی اعم از شیعه و سنی، تفاوتی میان محاربه و افساد فی الارض قائل نیستند. در مقابل، عده‌ای از فقها و مفسران، افساد فی الارض را عام‌تر از محاربه دانسته‌اند و آن را مستقل از محاربه می‌دانند (مروارید، ۱۴۱۰، ج ۲۳: ۴۲؛ طباطبایی، بی‌تا، ج ۵: ۳۲۶؛ نجفی، ۱۹۸۱، ج ۴۱: ۵۷۱-۵۷۰؛ موسوی خمینی، بی‌تا، ج ۲: ۲۳۹؛ کارخیزان، ۱۳۹۲، ج ۲: ۱۹۴-۱۹۳). باین وجود، حتی فقهایی که افساد را مستقل از محاربه نمی‌دانند، مواردی را به صورت مستقل از محاربه، برای افساد فی الارض بیان داشته‌اند:

اعتیاد به کشتن اهل ذمه را باعث ثبوت حکم قتل برای چنین قاتلی نموده و او را مفسد فی الارض دانسته‌اند (حلی، ۱۴۰۳، ج ۱: ۹۸۶؛ فخر المحققین، ۱۳۸۹، ج ۴: ۵۹۴؛ ابن زهره، ۱۴۱۷، ۴۰۷؛ اردبیلی، ۱۴۱۶، ج ۱۴: ۲۷؛ جبعی‌العاملی، بی‌تا، ج ۱: ۵۷؛ ابن براج، ۱۴۰۶، ج ۹: ۳۲۳؛ قمی، ۱۳۷۹: ۵۵۸) که این دیدگاه، در میان برخی فقهای اهل سنت نیز مورد پذیرش قرار گرفته است (کیدری، ۱۴۱۶: ۴۹۴). در مورد کسی که اقدام به نبش قبر می‌کند، چنانچه آن را تکرار کند، مفسد فی الارض است و اعدام می‌شود (حلی، ۱۴۱۰: ۴۱۳؛ سلار، ۱۹۸۳، ج ۹: ۲۶۰؛ نجفی، همان، ج ۴۱: ۵۲۰؛ فیض کاشانی، بی‌تا، ج ۳: ۹۳؛ حلی، ۱۴۰۶، ج ۳: ۵۱۲).

جرم افساد فی الارض برای اولین بار در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، یک وجود مستقل از جرم محاربه پیدا کرد. در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ محاربه، بغی و افساد تحت عنوان «محاربه و افساد فی الارض» به کار رفته بود (گلدوزیان؛ احمدزاده، ۱۳۸۸: ۲۶۵).

۴. «از این روی بر فرزندان اسرائیل مقرر داشتیم که هر کس کسی را جز به قصاص قتل یا [به کیفر] فسادی در زمین بکشد چنان است که گویی همه مردم را کشته باشد و هر کس کسی را زنده بدارد چنان است که گویی تمام مردم را زنده داشته است و قطعاً پیامبران ما دلایل آشکار برای آنان آوردند [باین همه] پس از آن بسیاری از ایشان در زمین زیاده‌روی می‌کنند.»

اما در قوانین دیگر^۵ جرائمی پیش‌بینی شده بود که مرتکب را مفسد فی الارض می‌شناخت؛ اما با تعریفی که قانون‌گذار از جرم افساد فی الارض و محاربه در قانون مجازات مقرر کرده بود، تطابق نداشت (الهام، ۱۳۷۳: ۵۳-۵۲).

قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تلاش کرد که این ناهمگونی را به نظم و شفافیت برساند و در همین راستا به مجزا نمودن جرم محاربه از افساد فی الارض همت گماشت و آن را به صورت مستقل جرم‌انگاری نمود و از این طریق رویکرد استقلال در فقه را برگزید و در قانون مجازات در ماده ۲۸۶ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ انعکاس داد و به صورت ذیل تقنین نمود:

«هرکس به طور گسترده، مرتکب جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد، جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، نشر اکاذیب، اختلال در نظام اقتصادی کشور، احراق و تخریب، پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک یا دایر کردن مراکز فساد و فحشا یا معاونت در آن‌ها گردد به گونه‌ای که موجب اختلال شدید در نظم عمومی کشور، ناامنی یا ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی، یا سبب اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع گردد مفسد فی الارض محسوب و به اعدام محکوم می‌گردد.»

۲-۱. محصولات تراریخته و آثار آن:

غذا همواره یکی از ضروریات اساسی برای بقا و ادامه حیات بشر بوده است و حق بنیادین هر بشر محسوب می‌شود. همچنین، در میثاق‌های بین‌المللی بدان تصریح شده است (Young, 2008: 220). یکی از پاسخ‌ها، به نیاز روزافزون مواد غذایی جامعه جهانی، تولید محصولات تراریخته است (بیگدلی، بدیع صنایع اصفهانی، ۱۳۹۳: ۲۸۷). بر اساس این حق، کشورها برای تولید غذای بیشتر به فناوری تراریخته روی آورده‌اند (باقری، ۱۳۸۶: ۱۵). به علاوه، منافع بسیاری برای آن ذکر شده است (مهاجر و دیگران ۱۳۹۰: ۳۵) که بر اساس آن، امکان جداسازی یک یا چند ژن و انتقال کد ژنتیکی را در میان موجودات فراهم کرده است. موجوداتی که در آن یک یا چند ژن خارجی وجود دارد، موجودات تراریخته محسوب می‌شوند. این موجودات حاوی ترکیباتی از ژن‌ها یا مواد ژنتیکی هستند و به نحوی تغییر یافته‌اند که به نحو طبیعی این تغییرات رخ نمی‌دهد. لذا در تولید محصولات تراریخته، با روش‌هایی برای انتقال اطلاعات ژنتیکی خاص از یک موجود به موجود دیگر با روش‌هایی غیر از تولیدمثل جنسی اقدام می‌کنند (کوشا و دیگران، ۱۳۸۹: ۷۷)؛ لذا بر اساس دست‌ورزی ژنتیبافریکی در سطح سلولی و مولکولی و یک روش غیرجنسی انتقال ژن بین موجودات مورد استفاده قرار می‌گیرد (Clive, 2014: 1).

به تعبیر دیگر، برای مهندسی و حل بحران کمبود غذا، بهره بردن از روش‌های مهندسی ژنتیکی، مطرح شده

است (Dagg, 2006: 685) و در کشورهای در حال توسعه نیز با رشد مضاعفی همراه بوده است. بر همین اساس، گیاهان تراریخته، دارای مواد ژنتیکی اصلاح‌شده است که با استفاده از روش‌های مهندسی ژنتیک با ورود D.N.A. خارجی، ترکیب جدیدی در ژنتیک محصول، صورت می‌دهند (Holst, 2012: 35) و با این تغییرات، گیاهان، توان رشد در محیط دشوار را پیدا می‌کنند (Zhao, 2011: 173)، هرچند ممکن است کیفیت غذایی آن‌ها تغییر یابد.

با این وجود، این محصولات در سطح بین‌المللی در حال تجاری‌سازی است (Novak, 2009: 92). بر همین اساس، بذره‌های تراریخته حاصل تغییرات ژنتیکی هستند که با استفاده از مهندسی ژنتیک به منظور بهبود کیفیت و تغییر برخی صفات تولیدشده و میان مقوله کشاورزی و فناوری زیستی پیوند برقرار نموده‌اند (شریفی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۹).

با همه پیشرفت‌های صورت گرفته در مهندسی ژنتیک، هنوز مسائل حل نشده زیادی وجود دارد و شیوه‌های فعلی انتقال ژن دقیق نیستند. محققان می‌توانند به شیوه‌ای نسبتاً دقیق، ژن هدف خود را تعیین نمایند؛ اما در روند وارد نمودن ژن هدف به ژنوم میزبان کنترل کافی ندارد. علاوه بر آن، محققان نمی‌توانند تعداد کپی‌هایی که به نحو موفقیت‌آمیز وارد می‌شوند را تعیین کنند. از سوی دیگر، محل (وضعیت) قرار گرفتن ژن‌ها دارای آثار مهمی است؛ چون در بیان خصوصیت زیست‌شناختی موجود نقش بسزایی ایفا می‌کند. این پایداری ژنتیکی، می‌تواند منجر به ایجاد آثار ناخواسته و خطرناک شود (Schahczenski, 2006: 2). این آثار عبارت‌اند از:

۱-۲-۱. ایجاد واکنش‌های حساسیت‌زا

از جمله نگرانی‌های جدید در مورد گیاهان تراریخته این است که برخی از این محصولات حاوی ژن‌های ایجادکننده حساسیت هستند. این حساسیت از طریق مصرف گیاهان تراریخته و فرآورده‌های آن‌ها ایجاد می‌شود. به‌عنوان مثال در سال ۱۹۹۶ میلادی با مصرف سویای تراریخته که حاوی ژن خاصی از گردوی برزیلی بود، افرادی که به این گردو حساسیت داشتند در اثر مصرف سویای مهندسی شده، دچار واکنش‌های شدیدی شبیه واکنش بدن در برابر نیش زنبور عسل شدند. حتی امکان مرگ‌ومیر در بین افراد مزبور نیز وجود داشت. در نهایت باید گفت، این امکان وجود دارد که با انجام عملیات مهندسی ژنتیک، عامل حساسیت‌زا به مواد غذایی دیگر انتقال یابد و فرد نادانسته با خوردن غذایی که قبلاً بدان حساسیت نداشته، دچار عوارض خطرناکی شود (Stephen, 2006: 126).

۱-۲-۲. سمی بودن محصولات غذایی تراریخته

غذاهای تراریخته ممکن است حاوی مواد سمی باشند. برخی محققان، نتایج اصلاح ژنتیک با روش فناوری زیستی را از نظر سمی بودن مواد غذایی، بررسی کرده‌اند. طبق گزارش آن‌ها، برخی از انواع سموم در گیاهان اصلاح

شده وجود دارد که برای پستانداران، سمی است.

به‌عنوان مثال، گیاهان تراریخته مقاوم در برابر برخی آفات یا همان محصولات BT (ذرت BT-کلزای BT، سویای BT)، حاوی ژن نوع خاصی از سموم آفت‌کش هستند تا حشرات و آفات با تغذیه از این محصولات دچار مسمومیت شده و از بین روند (Roullier, 2009: 706).

محققان وجود چنین ویژگی را خطرناک می‌دانند، علت این نگرانی اثر ناخوشایند و مخربی است که این سم بر معده حشرات داشته، چراکه با خوردن این نوع بذر، معده آفت تخریب شده و حشره در اثر عدم امکان تغذیه از بین می‌رود. مخالفان این نوع محصولات در خصوص آثار درازمدت این نوع سم بر سلامتی انسان ابراز نگرانی می‌کنند (Pradesh, 2006: 1).

۱-۲-۳. ایجاد مقاومت نسبت به آنتی‌بیوتیک‌ها

تولید گیاهان تراریخته، مستلزم استفاده از ژن‌های مقاوم به آنتی‌بیوتیک است؛ زیرا کارایی انتقال ژن، در بسیاری از گونه‌ها، رایج نیست و باید یک روش تشخیصی مناسب وجود داشته باشد. به‌رحال وجود این ژن‌ها نگران‌کننده است؛ زیرا می‌تواند سبب افزایش توان بالقوه باکتری‌های بیماری‌زا برای مقاومت در برابر آنتی‌بیوتیک‌ها شود. بر اساس تحقیقاتی که در کشور هلند با استفاده از یک معده شبیه‌سازی شده انجام گرفت، محققان دریافتند که ژن‌های حاصل از غذاهای تراریخته، به‌طور کامل هضم نشده و از بین نمی‌روند؛ بلکه حدود ۶ درصد از آن‌ها در سیستم گوارشی بدن انسان باقی‌مانده و می‌توانند به‌وسیله باکتری‌های معده جذب شوند؛ لذا در جمعیت باکتری‌ها گسترش ایجاد خواهد شد. زیرا باکتری با جذب ژن مقاوم، این صفت (توان پایداری) را کسب نموده و در هنگام ایجاد بیماری، در بدن انسان امکان درمان بیماری با مصرف آنتی‌بیوتیک ضعیف یا غیرممکن می‌شود (Nielsen, 2004: 1110).

۱-۲-۴. ایجاد مشکل در فرایند تولیدمثل و باروری و رشد نوزادان

مؤسسه آمریکایی طب زیست‌محیطی، ضمن اعلامیه‌ای که در ۱۹ می سال ۲۰۰۶ خطاب به پزشکان و جوامع پزشکی صادر نمود، در خصوص خطرات غذاهای تراریخته برای سلامتی جوامع بشری هشدار داد. در این اعلامیه، صراحتاً انجام مطالعات مستقل طولانی‌مدت، تعلیق عرضه محصولات تراریخته و لزوم برجسب‌گذاری آن‌ها خواسته شده بود.

مؤسسه در بیانیه مزبور اذعان داشت: «مطالعات صورت گرفته بر روی حیوانات آزمایشگاهی حاکی از وجود خطرات جدی در خصوص مصرف غذاهای تراریخته از جمله نازایی، پیری زودرس، سقط جنین است.» وجود ارتباط قوی و محکم میان مصرف غذاهای تراریخته و بیماری‌های مزبور در مطالعات صورت گرفته بر روی حیوانات به اثبات رسیده است. موش‌های تغذیه شده با سویای تراریخته BP بعد از بارداری و در حین

بارداری، صاحب نوزادانی شدند که همگی در طول سه هفته بعد از تولد مردند. نوزادانی که بعد از تولد با مواد تراریخته تغذیه شده بودند نسبت به گروه دیگر رشد بسیار کمتری داشته و بعد از بلوغ، دچار مشکلات نازایی شدند (Ermakova, 2007: 13).

نتایجی شبیه به نتایج فوق در استرالیا در مورد موش‌های تغذیه شده با ذرت تراریخته BP یعنی کاهش تعداد نوزادان متولد شده و رشد کمتر آن‌ها نسبت به گروه دیگر به دست آمد. همچنین اثبات شده است هرچقدر صد (میزان) ذرت خورانده شده به موش‌ها بیشتر باشد، نوزادان آن‌ها کوچک‌تر خواهند بود و نوزادانی که زنده مانده و به سن بلوغ می‌رسند، فاقد قدرت باروری می‌باشند (Domingo, 2007: 721).

۱-۲-۵. ایجاد تومور (غدد) سرطانی

طی تحقیقاتی که محققان فرانسوی به مدت دو سال، پیرامون عوارض خطرناک محصولات تراریخته زراعی انجام داده‌اند، مشخص شد که در نتیجه مصرف این ماده غذایی، آسیب جدی به کبد و کلیه موش‌های آزمایشگاهی وارد شده است و شیوع این علائم، همراه با ایجاد غدد بزرگ سرطانی در بدن آن‌ها گزارش شده است (Tudisco, 2006: 181).

همچنین در مطالعات میکروسکوپی صورت گرفته در خصوص آثار سویای تراریخته مقاوم به علف‌کش رانداپ، نشانه گسترده‌ای از بروز تغییرات ساختاری در پانکراس و افزایش اندازه این عضو بدن مشاهده شد. علت بزرگ شدن پانکراس را رشد سرطانی سلول‌های آن اعلام نمودند. ذرت تراریخته نیز آثار مشابهی را بر روی موش‌های آزمایشگاهی داشته است. دستگاه ایمنی این حیوانات، به شدت دچار مشکل شده و رشد غیرطبیعی سلول‌ها (سرطانی شدن) در بدن آن‌ها رخ داده است. این موش‌ها که به مدت ۹۰ روز از ذرت تراریخته تغذیه شدند، دچار مشکلات گسترده‌ای از جمله عفونت، رشد غیرطبیعی سلول‌ها در کبد، کلیه و روده شده، همچنین سلول‌های خونی آن‌ها نیز به طرز غیرطبیعی افزایش یافت (Falk, 2008: 1387).

۲. تحلیل و انطباق ارکان جرم افساد بر تولید و عرضه محصولات تراریخته غیرمجاز

در این گفتار ضمن تبیین ارکان جرم افساد به تطبیق ارکان جرم افساد فی الارض بر رفتار تولید و یا عرضه‌کننده مواد تراریخته غیراستاندارد پرداخته می‌شود. این انطباق بر مبنای دو رکن مادی و معنوی جرم افساد صورت می‌گیرد تا بتوان در نهایت ادعان داشت که برای مفسد فی الارض دانستن تولیدکننده یا عرضه‌کننده محصولات مزبور، چه شرایطی لازم است.

۲-۱. رکن مادی:

این رکن در قالب رفتار به همراه شرایط تعیین شده از جانب قانون‌گذار و نتیجه رفتار مجرمانه تحقق می‌یابد

(شامبیاتی، ۱۳۷۴: ۳۵۱؛ سلیمی، ۱۳۹۴: ۱۰۶). بنابراین تعریف، عناصر رکن مادی جرم افساد فی الارض عبارت‌اند از:

۲-۱-۱. رفتار

در ماده ۲۸۶ ق.م.ا. چند رفتار برای ارتکاب این جرم پیش‌بینی شده است. از جمله این رفتارهای مجرمانه می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد؛
- جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور؛
- نشر اکاذیب؛
- اختلال در نظام اقتصادی کشور؛
- احراق و تخریب؛
- پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک؛
- دایر کردن مراکز فساد و فحشا؛
- معاونت در دایر کردن مراکز فساد و فحشا.

مقنن دسته‌ای از عناوین مجرمانه را به‌عنوان رفتار مجرمانه جرم افساد، در ماده ۲۸۶ ق.م.ا. ذکر کرده است. البته، هر طبقه دارای مصادیق زیادی است و ماهیت رفتارهای ارتكابی آنان نیز شامل فعل و ترک فعل می‌شود. این رفتارهای مذکور در ماده حصری هستند.

از میان رفتارهای مجرمانه جرم افساد مذکور در ماده ۲۸۶ ق.م.ا. عنوان مجرمانه «پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک» بر رفتار تولیدکننده مواد تراریخته غیرمجاز و عرضه آن صدق می‌کند؛ زیرا همان‌طور که در بحث آثار محصولات تراریخته مورد اشاره قرار گرفت. آثار مضر محصولات تراریخته به اشکال مختلف، از جمله موارد ذیل بروز می‌نماید:

- الف. سمی بودن محصولات غذایی تراریخته؛
- ب. ایجاد واکنش‌های حساسیت‌زا؛
- ت. ایجاد مقاومت نسبت به آنتی‌بیوتیک‌ها در اثر رشد بالقوه باکتری‌های بیماری‌زا در بدن؛
- ث. ایجاد مشکل در فرایند تولیدمثل، باروری و رشد نوزادان؛
- ج. ایجاد تومور (غدد) سرطانی.

۲-۱-۲. اوضاع و احوال و شرایط:

رفتارهای مجرمانه جرم مزبور باید به‌صورت «گسترده» یا «عمده» یا «وسیع» و یا «شدید»، به افساد فی الارض

بینجامد.

علی‌رغم مطلوب بودن عملکرد مقنن اسلامی در استقلال دادن جرم افساد در مقابل محاربه و بغی، لکن این امر دارای اشکالاتی است. منظور مقنن از «گسترده»، «اخلال شدید» و «خسارت عمده»، واضح نیست، در واقع معین نیست که مقنن به کثرت قربانیان و موضوعات جرم نظر دارد یا اینکه تعدد دفعات ارتکاب عمل را مدنظر قرار داده است.

البته باوجود اینکه در ذکر اوصاف مزبور برای جرم افساد فی الارض از جانب مقنن، ابهام وجود دارد و نیز تعریف آن، ملاک دقیق و روشنی ندارد. با توجه به اینکه مجازات این جرم در نوع خود شدیدترین نوع مجازات است، لازم بود قانون‌گذار ملاکی را برای چگونگی تشخیص گستردگی توسط مقام قضایی تبیین می‌نمود؛ اما می‌توان قدر متیقن این ملاک را بیش از یک بار ارتکاب رفتارهای لازم برای ارتکاب جرم افساد فی الارض، دانست. با این حال، با الهام از تبصره ماده ۲۸۶ ق.م.ا که «نتایج زیانبار جرم» را ملاکی برای تعیین مجازات از جانب قاضی محکمه تعیین کرده است، باید اذعان داشت، آنچه می‌تواند ملاک سنجش این گستردگی باشد، عبارت‌اند از:

الف. تعدد رفتار؛

ب. تکرار رفتار؛

ت. گستردگی نتیجه حاصله از ارتکاب رفتار مجرمانه.

مضافاً با امعان نظر به ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی نحوه رسیدگی به جرائم عمده و کلان اخلاط‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۹۹ متناسب با حوزه قضایی محل ارتکاب جرائم موارد زیر را مورد توجه قرار می‌دهد.

الف. تعداد بزه دیدگان و مالباختگان؛

ب. گستردگی و وسعت آثار مخرب اقتصادی و اجتماعی یا خسارات وارده ناشی از جرم؛

ت. میزان مال یا عواید ناشی از جرم؛

ث. استعلام از مراجع ذی‌صلاح و کارشناسان مربوطه.

از لفظ «هرکس» در ماده ۲۸۶ ق.م.ا دانسته می‌شود که در خصوص مرتکب جرم افساد فی الارض، دین، جنسیت و سایر خصوصیات فرد مرتکب، تأثیری در شرایط جرم و مسئولیت کیفری مجرم ندارد (باری، ۱۳۹۳: ۳۳۰-۳۳۱؛ ولیدی، ۱۳۹۲: ۴۰۲).

رفتار لازم برای تحقق افساد فی الارض باید جرم باشد و موارد جرم‌انگاری نشده را در بر نمی‌گیرد؛ زیرا صدر ماده بیان می‌دارد: «هر کس به‌طور گسترده مرتکب جنایات...، جرائم...» بنابراین لازمه رفتارهایی که جرم افساد فی الارض را شکل می‌دهند در بدانت امر این است که از جانب قانون‌گذار جرم‌انگاری شده باشند و در غیر این صورت هرچند که رفتار ارتكابی به افساد فی الارض بینجامد، نمی‌توان مرتکب آن رفتارها را مفسد فی الارض به حساب آورد.

چنانچه از رفتار مجرمانه جرم افساد فی الارض، اخلال شدید در نظم عمومی حاصل شود، زمانی عنوان افساد بر این رفتار صدق می‌کند که در سطح کشور واقع گردد؛ بنابراین صرف اخلال در نظم عمومی حتی اگر شدید نیز باشد نمی‌تواند سبب وقوع جرم افساد فی الارض گردد؛ زیرا قید «کشور» به تصریح ماده ۲۸۶ لازمه تحقق جرم افساد از طریق اخلال شدید است، البته سایر نتایج مذکور در ماده، برای امکان صدق عنوان افساد فی الارض بر رفتار مجرمانه، نیازی نیست که در محدوده کشور واقع گردند.

از شرایط جرم افساد فی الارض می‌توان دریافت که لازمه این‌که تولید محصولات یا عرضه آنان بتواند مصداق رفتار مجرمانه جرم افساد واقع شود، جرم‌انگاری شدن، به‌طور مستقل از جانب قانون‌گذار است. قانون‌گذار در قوانین و مواد مختلف، به جرم‌انگاری تولید و عرضه مواد خطرناک و غیراستاندارد پرداخته است. ازجمله این قوانین عبارت است از:

الف. ماده ۶۸۸ تعزیرات قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰؛^۶

ب. ماده ۳۱ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام؛^۷

ت. بند ۳ و بند ۵ ماده ۱، ماده ۴ قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی مصوب ۱۳۴۷.^۸

هرچند که در مواد مزبور، تولید مواد تراریخته غیراستاندارد یا عرضه آن‌ها به‌طور صریح ذکر نشده است؛ اما بر اساس عناوین عام و مطلق که در این مواد قانونی به کار رفته است. ازجمله «هرگونه اقدام علیه بهداشت عمومی...»، «تولید مواد خوردنی، آشامیدنی آرایشی و بهداشتی»، «عدم رعایت استاندارد یا فرمول ثبت شده» و «به کار بردن رنگ‌ها، اسانس‌ها و سایر مواد اضافی» می‌توان تولید محصولات غیرمجاز تراریخته یا عرضه آن‌ها را مصداق عناوین مجرمانه فوق‌الاشعار دانست.

با توجه به افزایش روزافزون جمعیت و محدودیت سطح زیر کشت استفاده از بیوتکنولوژی برای ارتقاء کیفیت و

۶. «هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زائد، ریختن مواد مسموم‌کننده در رودخانه‌ها، زیاله در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام، استفاده غیرمجاز فاضلاب خام یا پس آب تصفیه‌خانه‌های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع می‌باشد و مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد.»

۷. ماده ۳۱: «تولید مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی که با علامت و بسته‌بندی مشخص به‌صورت بازرگانی عرضه می‌گردد طبق فهرست ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی ماده ۸ و ۹ قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی منوط به اخذ پروانه ساخت از وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است و تخلف از آن جرم بوده و متخلف به مجازات‌های زیر محکوم می‌شود:

مرتب اول - تعطیل واحد تولیدی غیرمجاز بلافاصله و ضبط کالای تولیدی به نفع دولت مرتبه دوم - علاوه بر مجازات‌های مرتبه اول، جریمه نقدی تا مبلغ ده میلیون ریال با توجه به حجم تولید غیرمجاز مرتبه سوم - علاوه بر مجازات‌های مرتبه دوم، ضبط لوازم تولیدی به نفع دولت.»

۸. «مرتکب هر یک از اعمال زیر در مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی مجازات‌های مقرر در این قانون محکوم خواهد شد...

بند ۳: «عدم رعایت استاندارد یا فرمول ثبت شده در مواردی که تعیین فرمول و رعایت آن و همچنین تعیین استاندارد و رعایت آن الزامی باشد.»

بند ۵: به کار بردن رنگ‌ها و اسانس‌ها و سایر مواد اضافی غیرمجاز در مواد خوردنی یا آشامیدنی یا آرایشی یا بهداشتی و یا لوازم بازی کودکان.»

ماده ۴: «در هر مورد که در مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی مواد سمی به حد غیرمجاز باشد دادگاه مرتکب را برحسب مورد به حداکثر مجازات‌های مذکور نرماه ۲ محکوم خواهد نمود.»

کمیت مواد غذایی مورد توجه قرار گرفته و غذاهای تراریخته از شیر نوزادان تا دیگر فرآورده‌های لبنی و سایر مواد غذایی بزرگسالان را در برمی‌گیرد؛ لذا می‌توان بیان داشت که محصولات تراریخته در غالب محصولات غذایی افراد جامعه، به نحو گسترده و عمده مورد استفاده قرار می‌گیرند. با این مقدمه، صادق دانستن عنوان افساد فی الارض بر رفتار تولیدکننده یا عرضه‌کننده محصولات تراریخته غیراستاندارد، بعید به نظر نمی‌رسد؛ زیرا به‌طور گسترده، عمده، کلان و فراوان تولید یا عرضه شدن محصولات مذکور می‌تواند برای قاضی محکمه محرز شود.

احراز وصف مزبور بر رفتار تولیدکننده یا عرضه‌کننده محصولات بیوتکنولوژیک - بر اساس ملاکی که در مباحث گذشته تبیین شد. به دو صورت ذیل می‌تواند تقریر شود:

الف. تعدد و تکرار رفتار مجرمانه

وصف گستردگی رفتار تولید یا عرضه‌کننده محصولات تراریخته غیراستاندارد از طریق تعدد و تکرار این رفتار مجرمانه حاصل می‌شود؛ بدین‌صورت که تولیدکننده محصولات مزبور چندین بار به تولید یا عرضه این محصولات استمرار می‌ورزد و وصف گستردگی از طریق این استمرار حاصل می‌شود. این نوع ملاک، غالباً در مورد تولیدکنندگان غیرسازمان یافته و غیرکلان مصداق می‌یابد.

ب. گستردگی نتیجه رفتار مجرمانه

این ملاک غالباً در مورد تولیدکنندگان سازمان‌یافته و کلان می‌تواند مبنای احراز وصف گستردگی قرار گیرد. بدین‌صورت که تولیدکنندگان مذکور محصولات تراریخته غیراستاندارد را در حجم وسیع و گسترده تولید یا عرضه می‌کنند. در نتیجه این حجم وسیع، وصف عنوان گستردگی برای مفسد دانستن چنین تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگانی محقق می‌شود.

در تطبیق نهایی بخش شرایط، اوضاع و احوال، چنانچه از رفتار مجرمانه تولیدکننده یا عرضه‌کننده کالا، اخلال شدید در نظم عمومی حاصل شود زمانی عنوان افساد بر این رفتار صدق می‌کند که در سطح کشور تحقق یابد؛ زیرا قانون‌گذار در ذیل ماده ۲۸۶ اخلال در نظم عمومی را به‌واقع شدن آن در محدوده کشور، مقید کرده است.

۲-۱-۳. نتیجه:

جرم افساد فی الارض یک جرم مقید است. لذا در صورتی محقق می‌گردد که یکی از نتایج ذیل حاصل شود. این نتایج عبارت است از:

الف. اخلال در نظم عمومی کشور؛

ب. ناامنی؛

ت. خسارت به تمامیت جسمانی افراد؛

ث. ورود خسارت به اموال عمومی و خصوصی؛

ج. اشاعه فساد یا فحشا.

جرم افساد فی الارض، جرمی است که دو نوع نتیجه برای تحقق آن الزامی است. اول، نتیجه ابتدایی که نتیجه حاصل از رفتارهای تشکیل دهنده عنصر مادی جرم افساد است، زیرا هر یک از آن رفتارها، به تنهایی جرم‌انگاری شده‌اند؛ دوم، نتیجه ثانویه که شامل اخلال شدید در نظم عمومی، ناامنی یا ورود خسارت به اموال عمومی و خصوصی و اشاعه فساد یا فحشا می‌شود.

در صورتی می‌توان مرتکب جرم افساد را مجازات کرد که نتایج ثانویه از نتایج اولیه حاصل شده باشد، در غیر این صورت صدق عنوان افساد فی الارض بر مرتکب منتفی است.

از آثار بیان شده برای محصولات تراریخته غیراستاندارد، می‌توان اذعان داشت که انطباق با نتیجه جرم افساد فی الارض، تولید و یا عرضه این محصولات غیرمجاز می‌تواند به دو یا یکی از دو نتایج ذیل منجر شود. این نتایج عبارت‌اند از:

الف. خسارت بر تمامیت جسمانی افراد؛

ب. بی‌نظمی در نظم عمومی.

در تفاوت این دو نتیجه، لازم به اذعان است که تحقق نتیجه دوم ضرورتاً نیازمند ورود صدمه به تمامیت جسمانی افراد نیست؛ بلکه چه‌بسا بدون ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد به دلیل تولید و عرضه محصولات مزبور، یک نوع بی‌نظمی و بی‌اعتمادی در کشور حاصل شود. در نتیجه، آسایش عمومی مردم مختل می‌گردد و نوعی بی‌نظمی در فضای جامعه می‌شود. به‌ویژه، در بخش اقتصادی حاکم شود، به‌گونه‌ای که مردم از خرید محصولات غذایی خودداری کرده و نظام اقتصادی کشور مختل گردد.

لازم به ذکر است که ورود خسارت بر تمامیت جسمانی افراد، از طریق محصولات تراریخته غیراستاندارد، غالباً به‌صورت آنی نیست؛ بلکه استمرار و گذشت زمان، لازمه حصول آثار مخرب ناشی از مصرف محصولات مزبور و خسارت بر تمامیت جسمانی افراد، بر اثر تولید یا عرضه مواد تراریخته است.

این گذشت زمان، سبب نفی عنوان افساد، بر تولیدکننده و عرضه‌کننده محصولات مزبور نمی‌شود، بلکه آنچه در تحقق عنوان مجرمانه اهمیت دارد، وجود رابطه سببیت بین رفتار مرتکب و حصول نتیجه مذکور است. تا زمانی که رابطه سببیت باقی است، عنوان مجرمانه از عمل مرتکب زایل نمی‌شود؛ بنابراین در صورتی که گذر زمان، از طریق یک عامل دیگر، غیر از رفتار تولیدکننده محصولات تراریخته، این انتساب را دفع کند و نتیجه مذکور حاصل شود، صدق عنوان مفسد فی الارض بر تولیدکننده مذکور بعید به نظر می‌رسد.

۲-۲. رکن معنوی

رکن روانی، خواستن و قصد عمل مجرمانه‌ای است که قانون‌گذار آن عمل را جرم دانسته است (علی‌آبادی، ۱۳۶۹: ۶۳؛ صانعی، ۱۳۷۶: ۳۱۱؛ آقائی جنت‌مکان، ۱۳۹۲: ۲۸۴). بنابراین، رکن روانی جرم افساد فی الارض عبارت است از:

۲-۲-۱. سوءنیت عام:

سوءنیت عام مورد نیاز برای جرم افساد، اراده آگاهانه و شروانه انجام رکن مادی است. لذا باید مرتکب اراده آگاهانه رفتار مذکور لازم در جرم افساد فی الارض، شرایط پیش‌بینی شده و نتیجه را داشته باشد. بدین صورت که با قصد حصول نتایج لازم برای جرم افساد، رفتارهای جرم مذکور را مرتکب شود یا اینکه علم به حصول نتایج مذکور در نتیجه ارتکاب رفتارهای تشکیل دهنده عنصر مادی جرم افساد، داشته باشد.

۲-۲-۲. سوءنیت خاص:

با توجه به تبصره ماده ۲۸۶، دادگاه مکلف است که وجود قصد مستقیم و غیرمستقیم (علم به تحقق نتیجه) برای تحقق نتیجه ذکر شده در ماده ۲۸۶ را احراز کند.

اگر مرتکب قصد نتایج را نداشت در تبصره ماده ۲۸۶ آمده است که در این صورت مرتکب به حبس درجه ۵ یا ۶ محکوم می‌شود. بنابراین قانون‌گذار برای مفسد فی الارض، هردو ملاک ضابطه ذهنی و عینی را در نظر داشته است. پس هرگاه رفتار مرتکب در عمل موجب بروز یکی از نتایج مذکور در ماده قانونی افساد فی الارض گردد، اما ایشان قصد افساد را نداشته باشد، جرم افساد فی الارض محقق نمی‌شود؛ زیرا تنها ملاک عینی که همان حصول نتیجه مجرمانه است حاصل شده است.

از طرف دیگر، صرف قصد حصول یکی از نتایج مندرج در ماده ۲۸۶ نیز برای تحقق جرم افساد فی الارض کافی نیست؛ بلکه باید علاوه بر قصد افساد فی الارض، یکی از نتایج فوق‌الاشعار نیز در عمل محقق گردد که این امر، بیان‌کننده لزوم تحقق دو ملاک عینی و ذهنی برای تحقق جرم افساد فی الارض است (میر محمدصادقی، ۱۳۹۲: ۶۴).

ماحصل بحث اینکه برحسب ماده ۲۸۶ ق.م.آ. سطح از مجازات در این ماده پیش‌بینی شده است که عبارت است از:

الف. مجازات قانونی همان جرمی که فرد در چارچوب رفتارهای لازم برای افساد مرتکب شده است؛ اما شرایط افساد را ندارد.

ب. در صورتی که شرایط افساد بر آن رفتارهای ارتكابی متصور است؛ اما مرتکب قصد نتیجه را ندارد، اگر

مجموع رفتارهای ارتكابی مشمول عنوان مجرمانه خاصی باشد، فقط مجازات همان جرم اعمال می‌گردد.

ت. اگر مجموع رفتارهای ارتكابی مشمول عنوان مجرمانه دیگری نباشد؛ هرچند که شرایط افساد فی الارض نیز بر رفتارهای ارتكابی متصور باشد اما قصد ارتكاب گسترده مفقود باشد مستند به تبصره ۲۸۶، به حبس تعزیری درجه ۵ یا ۶ محکوم می‌شود.

ث. اگر تمام شرایط جرم افساد را داشته باشد، به مجازات اعدام که مجازات اصلی جرم افساد است، محکوم می‌گردد.

با توجه به تبصره ماده ۲۸۶ ق.م.ا. دادگاه مکلف است تا وجود قصد مستقیم و غیرمستقیم (علم به تحقق نتیجه) برای تحقق نتیجه ذکر شده در ماده ۲۸۶ را احراز کند. لذا اگر تولیدکننده محصولات تراریخته غیراستاندارد، قصد تحقق نتیجه یا علم به وقوع آن در نتیجه رفتار خود را نداشته باشد، وفق تبصره ماده ۲۸۶، مرتکب به حبس درجه ۵ یا ۶ محکوم می‌شود؛ بنابراین همان‌طور که بیان شد، قانون‌گذار برای مفسد فی الارض، ضوابط ذهنی و عینی را در نظر داشته است. پس هرگاه، رفتار تولیدکننده یا عرضه‌کننده محصولات تراریخته غیراستاندارد، موجب بروز یکی از نتایج مذکور در ماده ۲۸۶ ق.م.ا. گردد، اما وی قصد افساد نداشته باشد، جرم افساد فی الارض محقق نمی‌شود؛ زیرا تنها ملاک عینی که همان حصول نتیجه مجرمانه است، حاصل شده و برای مجرم دانستن چنین مرتکبی، وجود ملاک ذهنی نیز ضروری است. لذا صرف قصد حصول یکی از نتایج مندرج در ماده ۲۸۶ برای تحقق جرم افساد فی الارض، کافی نیست؛ بلکه علاوه بر وجود قصد افساد فی الارض، توسط تولیدکننده یا عرضه‌کننده محصولات مزبور، یکی از نتایج مذکور نیز محقق گردد؛ زیرا اجتماع دو ملاک عینی و ذهنی، برای تحقق جرم افساد فی الارض الزامی است.

نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی نهایی باید بیان داشت که در نظام حقوقی ایران، با اتخاذ رویکرد استقلالی به جرم افساد از محاربه، جرم افساد فی الارض به صورت مستقل جرم‌انگاری شده است؛ بنابراین نظر به اینکه تنوع و کثرت، پیچیدگی کالاهای تراریخته مصرفی و خطرهای ناشی از استعمال برخی از کالاها و خدمات، به دلیل ماهیت زیان‌آور بودن این محصولات تراریخته و خودداری عرضه‌کنندگان از دادن اطلاعات لازم به مصرف‌کنندگان و گستردگی تبلیغات این دسته از محصولات تراریخته مضر مصرف‌کنندگان را در معرض مخاطرات که بیان شد دچار می‌کند و با شیوع این زیان‌ها و گسترش بیماری‌هایی چون سرطان، حساسیت نازایی در جامعه، سبب از بین رفتن آسایش عمومی و اخلال در نظم جامعه و افساد می‌شود در اینجا است که قاعده منع اخلال در نظام حاکم جامعه را به حفظ نظم در جامعه فرامی‌خواند و عمل تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان بدین وسعت که سبب اخلال در نظام اجتماعی می‌شود را نفی می‌کند و در صورت گستردگی می‌تواند به‌عنوان مصداق آیه ۳۲ سوره مائده، به‌عنوان افساد

فی الارض محسوب شود. در همین راستا مستند به ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ - که در مقام بیان مصادیق رفتارهای منجر به حکم افساد فی الارض است - می‌توان اذعان داشت که تولیدکنندگان محصولات مزبور در صورتی که به نحو گسترده، با تولید محصولات مزبور، اقدام به تولید و اشاعه مواد سمی و میکروبی نمایند، می‌توانند مصداق ماده مذکور به حساب آیند.

باید در نظر داشت از یک‌سو، با توجه به اینکه پذیرش عنوان مجرمانه مستقل «افساد فی الارض» از محاربه، تبعیت از نظر غیر مشهور و اقلیت فقها است و از سوی دیگر، شدید بودن مجازات این جرم که اعدام است، گواه آن است که تعمیم این عنوان به رفتارهای مبهم، خلاف اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری است؛ به‌ویژه آنکه استفاده از واژه‌های غیرشفاف نظیر گسترده، شدید، عمده و وسیع که برخلاف اصل شفافیت نصوص جزایی و مغایر با عدالت جزایی است، می‌تواند به صدور آراء چالشی نیز بینجامد. در این راستا لازم است تا مقامات قضایی با امعان نظر به معیارهای پیشنهادی این پژوهش و نیز معیارهای ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی نحوه رسیدگی به جرائم عمده و کلان اخلاط‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۹۹ تحقق عینی گسترده و عمده را در حکم خود لحاظ نموده و در صورت احراز به صدور حکم متناسب اقدام نمایند.

مضافاً لازم است تا قانون‌گذار به‌صورت خاص به جرم‌انگاری جرائم حوزه امنیت غذایی به‌ویژه محصولات تراریخته پرداخته و بسته به نوع و آثار زیانباری که برای جامعه به همراه دارد مصادیق و عناوین مجرمانه متناسب وضعی نماید این سیاست جنایی تقنینی مناسب می‌تواند به سیاست جنایی قضایی و نیز مشارکتی متناسب بینجامد.

فهرست منابع

قرآن کریم

- الطرابلسی، ابن براج، عبدالعزیز؛ (۱۴۰۶). *المهذب البارع فی شرح مختصر النافع*، قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ اول، ج ۹.
- ابن زهره، حمزه بن علی؛ (۱۴۱۷). *غنیة النزوع الی علمی الاصول و الفروع*، قم: مؤسسه امام صادق (ع)، چاپ اول.
- اردبیلی، احمد بن محمد؛ (۱۴۱۶). *مجمع الفوائد و البرهان*، قم: انتشارات جامعه مدرسین قم، چاپ اول، ج ۱۴.
- آقائی جنت‌مکان، حسین؛ (۱۳۹۲). *حقوق کیفری عمومی*، تهران: انتشارات جنگل جاودانه، چاپ اول.
- باری، مجتبی؛ (۱۳۹۳). *یادداشت‌هایی بر قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) کتاب اول، نکات کلیدی و تشریح مطالب*، تهران: انتشارات کتاب آوا، چاپ اول.
- باقری، عبدالرضا؛ (۱۳۸۶). *اصول بیوتکنولوژی گیاهی*، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوس، چاپ اول.
- بیگدلی، سعید؛ بدیع صنایع اصفهانی، امین؛ (۱۳۹۳). «مبنای مسئولیت مدنی ناشی از محصولات غذایی اصلاح‌شده ژنتیکی، تراریخته»، مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی، مطالعات حقوق تطبیقی، پاییز و زمستان، دوره ۵، شماره ۲.
- جبعی العاملی، زین‌الدین بن علی (شهید ثانی)؛ (بی‌تا). *الروضه البهیة فی شرح لمعه دمشقیه*، بی‌جا: مؤسسه الاعلمی، چاپ اول، ج ۱.
- حلی، ابوصالح؛ (۱۴۰۳). *الکافی فی الفقه، اصفهان*: نشر مکتبه امیر المؤمنین (ع)، چاپ اول، ج ۱.
- حلی، ابن ادریس؛ (۱۴۰۶). *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی (و المستطرفات)*، قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ج ۳.
- حلی، جمال‌الدین (علامه حلی)؛ (۱۴۱۰). *المقتصر من شرح المختصر*، مشهد: انتشارات مجمع البحوث الإسلامیه، چاپ اول.
- حمیری، نشوان بن سعید؛ (۱۴۲۰). *شمس العلوم و دواء کلام العرب من الکلام*، بیروت: انتشارات دار الفکر، چاپ اول.
- راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد؛ (بی‌تا). *المفردات فی غریب القرآن، تحقیق از محمد سیدگیلانی*، بیروت: دارالمعرفه، چاپ پنجم.
- سلار، ابویعلی حمزه بن عبدالعزیز؛ (۱۹۸۳). *المبسوط فی فقه الحنفی*، استانبول: دارالعودة، چاپ اول، ج ۹.
- سلیمی، صادق؛ (۱۳۹۴). *چکیده حقوق جزای عمومی، جرم (پدیده مجرمانه) مسئولیت کیفری، واکنش اجتماعی*، تهران: نشر جنگل جاودانه، چاپ ششم.
- شامبیاتی، هوشنگ؛ (۱۳۷۴). *حقوق جزای عمومی*، تهران: انتشارات ویستار، چاپ پنجم، پاییز.
- شریفی سیرچی، غلامرضا؛ کاظمی پور، علی؛ (۱۳۸۸). *بیوتکنولوژی، اصول و مبانی*، کرمان: انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان، چاپ اول.

- صانعی، پرویز؛ (۱۳۷۶). *حقوق جزای عمومی*، تهران: نشر گنج دانش، چاپ هفتم، پاییز.
- طباطبایی، سید محمدحسین؛ (بی‌تا). *المیزان فی تفسیر قرآن*، استانبول: مطبعه دارالدعوه، چاپ اول، ج ۵.
- علی‌آبادی، عبدالحسین؛ (۱۳۶۹). *حقوق جنایی*، مشهد: انتشارات فردوسی، چاپ دوم.
- عمید، حسن؛ (بی‌تا). *فرهنگ عمید*، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ اول.
- فخر المحققین، محمد بن الحسن؛ (۱۳۸۹). *ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد*، قم: انتشارات مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل‌البيت (ع)، چاپ اول، ج ۴.
- فخر رازی، محمد بن عمر؛ (۱۳۷۱). *تفسیر کبیر مفاتیح الغیب*، تهران: انتشارات اساطیر، چاپ اول، ج ۱۱.
- فرهنگ خواه، محمد رسول؛ (۱۳۵۹). *دائرةالمعارف اسلامی*، تهران: انتشارات مؤسسه مطبوعاتی عطایی، چاپ اول.
- فیض کاشانی، محمد محسن (ملاً محسن)؛ (بی‌تا). *مفاتیح الشرایع*، قم: نشر مجمع الذخائر، چاپ اول، ج ۳.
- فیومی، احمد بن محمد؛ غزالی، محمد بن محمد؛ رافعی قضوینی، عبدالکریم بن محمد؛ (۱۴۱۴). *المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی*، قم: انتشارات مؤسسه دارالهجره، چاپ اول، ج ۱.
- قمی، علی بن محمد (میرزای قمی)؛ (۱۳۷۹). *جامع الخلاف والوفاق*، قم: انتشارات زمینه‌سازان ظهور، چاپ اول.
- کارخیزان، محمدحسین؛ (۱۳۹۲). *کامل‌ترین مجموعه محشای قانون مجازات اسلامی*، تهران: انتشارات راه نوین، چاپ اول، ج ۲، زمستان و تابستان.
- کوشا، ابوطالب؛ نظیفی، عباس؛ موسی زاده، رضا؛ احمدی، مریم؛ (۱۳۸۹). «ابعاد حقوقی چالش‌های مالکیت فکری در علوم فناوری‌های ژنتیک»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی قضایی، پاییز و زمستان، ش ۵۱.
- کیدری، محمد بن الحسین؛ (۱۴۱۶). *صباح الشیعه*، قم: نشر مؤسسه امام صادق (ع)، چاپ اول.
- گلدوزیان، ایرج؛ (۱۳۷۱). *حقوق جزای عمومی*، تهران: نشر مؤسسه علمی دانشگاه تهران، چاپ سوم.
- گلدوزیان، ایرج؛ احمدزاده، ابوالفضل؛ (۱۳۸۸). «بررسی تعریف جرم محاربه و افساد فی الارض در فقه و حقوق با رویکردی به لایحه پیشنهادی قانون مجازات اسلامی»، فصلنامه حقوق، دوره ۳۹، شماره ۱، بهار.
- مدرسی یزدی، سید محمدرضا؛ (۱۳۸۷). «پژوهشی در مفهوم و حکم مفسد فی الارض»، فصلنامه حکومت اسلامی، سال ۱۳، شماره ۱، بهار.
- مروارید، علی اصغر؛ (۱۴۱۰). *سلسله‌الینابیع الفقہیہ*، بیروت: انتشارات مؤسسه فقه الشیعه، چاپ اول، ج ۲۳.
- مهاجر، مینا؛ صفایی، سید حسین؛ مهدوی دامغانی، عبدالمجید؛ (۱۳۹۰). «ملاحظات اخلاقی و حقوقی در کاربرد محصولات تراریخته با نگاهی به قانون ملی ایمنی زیستی»، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال ۶، بهار، شماره ۱.
- موسوی خمینی، سید روح‌الله؛ (بی‌تا). *تحریر الوسیله*، چاپ دوم، ج ۲، انتشارات مؤسسه مطبوعاتی دارالعلم.
- میرمحمدصادقی، حسین؛ (۱۳۹۲). *حقوق کیفری اختصاصی (۳)*؛ جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی، تهران: نشر میزان، چاپ بیست و چهارم، ویرایش دوم، زمستان.
- میرمحمدصادقی، حسین؛ دانشور ثانی، رضا؛ (۱۳۹۱). «حقوق کیفری سوء عرضه کالا در فقه امامیه حقوق ایران و

- کامن‌لا»، تحقیقات حقوقی، شماره ۵۷، بهار.
- نجفی، محمدحسن؛ (۱۹۸۱). *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*، بیروت: مطبعه دارالاحیاء التراث العربی، چاپ هفتم، ج ۴۱.
- الهام، غلامحسین؛ (۱۳۷۳). «بررسی جرم محاربه و افساد فی الارض در فقه و قوانین موضوعه، فصلنامه حقوقی دادگستری»، شماره ۱۰، بهار.
- ولیدی، محمد صالح؛ (۱۳۹۲). *شرح بایسته‌های قانون مجازات اسلامی در مقایسه و تطبیق با قانون سابق*، تهران: انتشارات جنگل جاودانه، چاپ اول.
- قانون اصلاح بعضی از مواد قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی؛ (۱۳۶۷). مصوب ۱۳۳۴.*
- قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی؛ (۱۳۶۷). مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام.*
- قانون مجازات اسلامی؛ (۱۳۹۲).*
- قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی؛ (۱۳۳۴).*
- قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی؛ (۱۳۴۷).*
- قانون نیروهای مسلح؛ (۱۳۸۲).*

Reference

- Byrne P (2009), "Labeling of Genetically Engineered Foods", Colorado State University extension, No. 9. 371.
- Clive, James, (2014), "A Global Over view of Biotech (GM) Crops", Journal of Crops.
- Coleman, Jules (1992), Risks and Wrongs, Cambridge Studies in Philosophy and Law, first Published, Cambridge University press.
- Dagg PJ, et. al. Meeting the requirements of importing countries: practice and policy for on-farm approaches to food safety. Rev Sci Tech 2006; 25 (2): 685-700.
- Domingo, Jose, (2007), "Toxicity Studies of Genetically Modified Plants: A review of the Published Literature", Critical Reviews in Food Science and Nutrition.
- Ermakova, Irina, (2007), "Genetically Modified Soy Leads to the Decrease of Weight and High Morality of Rats of the First Generation", Preliminary Studies, 1 (1).
- Falk, BW, (2008), "Will Transgenic Crops Generate New Viruses and New Diseases", Science, 263 (5152).
- Halford NG, Shewry PR. Genetically modified crops: methodology, benefits, regulation and public concerns. Br med bull 2000;56 (1): 62-73.
- Holst-Jensen A, Bertheau Y, de Loose M. Detecting un-authorized genetically modified organisms (GMOs) and derived materials. Biotechnol adv 2012; 30 (6): 1318-35.
- Jones JD. Why genetically modified crops? Philos Transact A Math phys Eng Sci 2011; 369 (1942): 1807-16.
- Mattiacci, Guiseppe & Francesco Parisi, The Economics of Tort Law: A Précis, Utrecht school of Economics, Tjalling C. Koopmans Research Institute, at: <http://www.uu.nl/content/03-13.pdf>.

- Nielsen, KM, (2004), "Monitoring and Modeling Horizontal Gene transfer", *Nature Biotechnology*, volume 22, pp. 1110–1114.
- Novak PK, Gruden K, Morisset D, et al. GMO track: generator of cost-effective GMO testing strategies. *J AOAC Int* 2009; 92 (6):1739-49.
- Otsuka y (2003, Socioeconomic consideration relevant to the sustainable development use and control of genetically modified food. *Trends in food science and technology*.
- Pradesh, Andhra, (2006), "Mortality in Sheep Flocks after, Craving on BT Cotton Fields", Report of the Preliminary Assessment, Available at: <http://www.gmwatch.org/archives>, Last Visited: (5/2/2014).
- Roullier, Frank, (2009), "A Comparison of the Effects of Three GM Conversations on Mammalian Health", *International Journal of Biological science*, 5(7).
- Schahczenski, Jeff, (2006), "Transgenic Crops", Available at: www.attra.ncat.org. Last visited: (5/2/2014).
- Stephen, Padgett, (2006), "The Composition of Glyphosates Tolerant Soybean Seeds is Equivalent to that of Conventional Soybeans?" *The Journal of Nutrition*, 126 (3)
- Transfer", *Nature Biotechnology*, 22 (9).
- Tudisco, R, (2006), "Genetically Modified Soya bean in Rabbit Feeding: Detection of DNA Fragments and Evaluation of Metabolic Effects by Enzymatic.
- Young, Katherine, (2008), "The Minimum Core of Economic and Social Rights: A Concept in Search of Content", *Yale Journal of International law*.
- Zhang D, Guo J. The development and standardization of testing methods for genetically modified organisms and their derived products. *J Integr Plant Biol* 2011; 53 (7):539 - 51.
- Zhao JH, Ho P, Azadi H. Benefits of Bt cotton counterbalanced by secondary pests? Perceptions of ecological change in China. *Environ Monit Assess* 2011; 173 (1-4): 985- 94.